

Економічні науки

УДК 336.76

Шиндирук Іван Петрович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Шиндирук Иван Петрович

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Shyndyruk Ivan

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

Соляр Олена Ярославівна

*студентка магістерської програми
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

Соляр Елена Ярославовна

*студентка магистерской программы
Киевского кооперативного института бизнеса и права*

Soliar Olena

*Master's Program Student of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИЗОВИХ
ПРОЦЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ
КРИЗИСНЫХ ПРОЦЕССОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИЙ
УКРАИНЫ**

CURRENT SITUATION AND TRENDS OF CRISIS PROCESSES IN THE ACTIVITIES OF UKRAINE'S ENTERPRISES

Анотація. Досліджено основні показники ефективності і фінансової стійкості підприємств України, як чинники впливу на ризики їх банкрутства. Також, проаналізовано динаміку розгляду та відкриття господарськими судами справ про банкрутство підприємств та їх вплив на зміну рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» України за показником «Врегулювання неплатоспроможності».

Ключові слова: банкрутство, фінансова криза, неплатоспроможність підприємства, фінансовий потенціал, фінансовий стан, діагностика неплатоспроможності підприємства, платоспроможність, санація.

Аннотация. Исследованы основные показатели эффективности и финансовой устойчивости предприятий Украины, как факторы влияния на риски их банкротства. Также, проанализирована динамика рассмотрения и открытия хозяйственными судами дел о банкротстве предприятий и их влияние на изменение рейтинга Всемирного банка «Ведение бизнеса» Украины по показателю «Урегулирование неплатежеспособности».

Ключевые слова: банкротство, финансовый кризис, неплатежеспособность предприятия, финансовый потенциал, финансовое состояние, диагностика неплатежеспособности предприятия, платежеспособность, санация.

Summary. Are investigated the main indicators of efficiency and financial stability of Ukrainian enterprises as factors influencing their bankruptcy risks. Also, are analyzed the dynamics of consideration and opening of bankruptcy cases by business courts and their impact on the change in the rating of the

World Bank Doing Business in Ukraine according to the indicator “Insolvency Regulation”.

Key words: *bankruptcy, financial crisis, insolvency of the enterprise, financial potential, financial condition, diagnostics of insolvency of the enterprise, solvency, rehabilitation.*

Постановка проблема. Успішність економічної політики держави в цілому полягає у забезпеченні фінансової незалежності, платоспроможності базису економіки – окремих підприємств різних галузей економіки, форм власності. В процесі непростого становлення ринкових відносин в економіці нашої країни, впливу значної кількості факторів, всі взаємопов’язані елементи економічної системи країни опинилися в стані, однозначна характеристика якому – криза. На межі припинення своєї економічної діяльності перебуває значна кількість підприємств, які постають перед проблемою неможливості виконувати свої зовнішні зобов’язання, термін погашення яких вже настав. Така ситуація є основною ознакою банкрутства.

Мета статті. Дослідити основні показники ефективності і фінансової стійкості підприємств України, як чинники впливу на ризики їх банкрутства. Актуалізувати зміни процесів розгляду та відкриття господарськими судами справ про банкрутство підприємств та їх вплив на зміну рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» України за показником «Врегулювання неплатоспроможності».

Виклад основного матеріалу. Протягом кількох років Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» переважно знаходився на боці боржників. Це певною мірою було негативним чинником, адже чимала частина українських кредиторів – це банки. Маючи великі портфелі проблемних кредитів, що внаслідок невдалих банкрутств списуються, банки вимушені максимально

скорочувати кредитування. В свою чергу, жити виключно власним коштом більшість малого та середнього українського бізнесу просто не в змозі – що знову ж таки призводить до появи нових банкрутств.

Проблема полягає в тому, що існуюче регулювання процедур банкрутства все ще дозволяє боржникам ухилятися від виконання своїх зобов'язань перед кредиторами, процедури банкрутства є надто тривалими та недостатньо ефективними, а процедура продажу майна не завжди дозволяє продавати майно боржника за найвищою ціною та не забезпечує надійну захищеність права власності покупця. Це робить вітчизняний ринок не конкурентоздатним у глобальній боротьбі за фінансові ресурси, а права кредиторів не захищеними.

В зв'язку з цим згідно з дослідженням Світового банку «Ведення бізнесу 2018/2019» («Doing Business 2018/2019») Україна за показником «Врегулювання неплатоспроможності» залишається на вкрай низькому 146 місці, хоча у «загальному» дещо піднялась з 76 на 71 місце. [4]

Рейтинг країн по індикатору «вирішення неплатоспроможності» визначається шляхом сортування їх балів. Ці бали представляють собою середнє арифметичне балів по коефіцієнтові повернення боргу і індексу ефективності нормативно-правової бази.

Коефіцієнт повернення боргу розраховується в центах, отриманих кредиторами за кожен наданий в кредит долар, внаслідок процесу реорганізації, ліквідації або примусового стягнення заборгованості (звернення стягнення на заставлене майно або зовнішнього адміністрування підприємства). При розрахунку до уваги береться кінцевий результат процесу: чи продовжить підприємство свою діяльність після завершення процесу, або ж майно компанії буде розпродано по частинах [4].

Індекс ефективності нормативно-правової бази складається з 4 інших індексів: індекс відкриття провадження у справі про банкрутство, індекс

управління майном боржника, індекс процедури реорганізації і індекс участі кредиторів. Головними причинами, через які Україна посідає аж 146 місце, є: [4]

- 1) занадто тривала процедура в Україні – 2,9 роки (Східна Європа та Центральна Азія – 2,3 роки; розвинуті країни – 1,7 роки). Краща країна – 0,4 (Ірландія);
- 2) висока вартість процедур банкрутства в Україні – 40,5% від вартості майна боржника (Східна Європа і Центральна Азія – 13,3%; розвинуті країни – 9,3%). Краща країна – 1% (Норвегія);
- 3) низька ефективність процедур банкрутства в Україні (індекс стягнення /центи на долар/) – 9,6 (Східна Європа та Центральна Азія – 38,6; розвинуті країни – 70,5). Краща країна – 90,7 (Норвегія).

Отже, звернення до суду з метою врегулювання неплатоспроможності в Україні залишається вкрай неефективним – табл. 1.

Таблиця 1

Місце неплатоспроможності серед показників «Ведення бізнесу» [4]

Складові	Рейтинг - DB 2019	Показник - DB 2019	Показник - DB 2018
Реєстрація підприємства	56	91.07	91.05
Реєстрація прав власності	63	69.74	69.61
Отримання кредитів	32	75.00	75.00
Отримання дозволу на будівництво	30	76.91	77.93
Підключення до мереж	135	59.17	58.80
Захист міноритарних власників	72	58.33	56.67
Оподаткування	54	79.35	80.77
Міжнародна торгівля	78	77.62	72.96
Виконання угод та контрактів	57	63.59	58.96
Вирішення неплатоспроможності	146	31.72	31.37
Підсумковий показник	71	68.25	67.31

Показник сприятливості умов ведення бізнесу відображає різницю між показником кожної країни і кращими практиками по кожному з індикаторів серед всіх країн. Показник вимірюється за шкалою від 0 до 100, де 0 - це найгірший результат, а 100 - найкращий. Рейтинг країн по сприятливості умов ведення бізнесу приймає значення від 1 до 190.

Індекс ефективності нормативно-правової бази банкрутства в Україні – 8,5 (Східна Європа і Центральна Азія – 11,1; розвинуті країни – 11,9%). Індекс має значення від 0 до 16, при цьому більш високі значення вказують на те, що правова система банкрутства створює більш сприятливі умови для реабілітації життєздатних компаній і ліквідації нежиттєздатних – рис.1.

Рис. 1. Порівняльний рейтинг індексу ефективності нормативно-правової бази банкрутства України з іншими країнами [4]

Слід відзначити, що часто невисокий рівень задоволення вимог кредиторів і, як наслідок, низьку ефективність процедури банкрутства пов'язують з недобросовісними діями боржника, які вчиняються ним ще задовго до початку процедури банкрутства. Зокрема, практикується укладення боржником правочинів без наміру створення реальних правових наслідків, обумовлених цими правочинами, тобто без мети та можливості реального виконання сторонами зобов'язань, узятих на себе обов'язків.

Найчастіше в момент укладення угоди підприємство вже знаходиться у стані неплатоспроможності і нездатне виконувати взяті зобов'язання. Подібні правочини спрямовуються виключно на створення штучної заборгованості у боржника перед іншими пов'язаними особами та,

як наслідок, створюється безпідставне домінуюче становище визначеного кредитора чи кредиторів у процедурі банкрутства. Такі дії боржника та пов’язаного кредитора надають можливість останньому отримати визначену кількість голосів у комітеті кредиторів та певний контроль, повноваження у процедурі банкрутства.

Однією з головних проблем банкрутства в Україні є те, що у таку процедуру як правило вступають підприємства, які уже тривалий час є неплатоспроможними, та з яких уже виведені усі більш-менш ліквідні активи. Як наслідок, більшість кредиторів залишаються із збитками, а процедура банкрутства їх проблем не вирішує.

Як правило, у світовій практиці ця проблема вирішується таким чином: на керівника підприємства у випадку появи перших ознак неплатоспроможності покладається чіткий обов’язок звернутися до суду зі заявою про банкрутство очолюваного ним підприємства. Спроба впровадження такого підходу була зроблена і у вітчизняному Законі про банкрутство, однак вона виявилася невдалою, оскільки закон не встановлює ані строків такого звернення, ані відповідальності за недотриманням такого обов’язку.

Як результат, положення закону про обов’язкове звернення боржника до суду фактично не функціонують. За даними міністерства юстиції та судовою статистикою динаміка розгляду та відкриття господарськими судами справ про банкрутство підприємств за аналізований період скоротилась з 45153 відкритих проваджень до 24426 – табл. 2.

Розгляд справ про банкрутство відзначається високою тривалістю, так частка розглянутих справ про банкрутство коливалась 59 – 77%, з 2014 по 2018 рік скоротилась на 18%. Дані типи справ є другими після розгляду справ про врегулювання спорів про поставки продукції, виконання робіт – договірні спори з часткою близько 20-25% від загальних справ. Справи про

банкрутство займають друге місце у структурі господарських справ (23,1%), проте із року в рік кількість справ про відновлення платоспроможності боржників або визнання їх банкрутами скорочується.

Таблиця 2

Динаміка розгляду та відкриття господарськими судами справ про банкрутство підприємств

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення 2018 від 2014 рр.
Порушено ☐ проваджень, справ про банкрутство	45153	34425	30463	29061	24426	-20727
Закінчено провадження у справах про банкрутство	34725	24799	20410	17660	14450	-20275
Частка закінчених проваджень, %	77	72	67	61	59	-18
Всього розглянуто справ про визнання банкрутом	3183	2 406	2101	1691	1423	-1760
Частка проваджень про банкрутство, %	9,2	9,7	10,3	9,6	9,8	+0,6
Винесено постанов про визнання банкрутом	2136	1799	1691	1242	854	-1282
Частка банкрутств, %	67	75	80	73	60	-7

Джерело: складено за даними Мінюсту та судовою статистикою [2-3]

Незважаючи на зростання надходження матеріалів про банкрутство, загальна кількість справ про відновлення платоспроможності боржників або визнання їх банкрутами, як і в попередні роки, зберігає тенденцію щодо скорочення. Всього до фінального розгляду по процедурі визнання підприємства боржника банкрутом доходить тільки одна із десяти справ – 9,2 – 10,3%. За даними все тієї ж судової статистики – рис. 2.

Можна припустити, що решта 90% справ врегульовуються іншими способами або відхиляються. З певною долею ймовірності можна сумніватись у даних цифрах, враховуючи загальну динаміку розвитку підприємництва, затяжною економічною кризою і повільним відновленням реальної економіки.

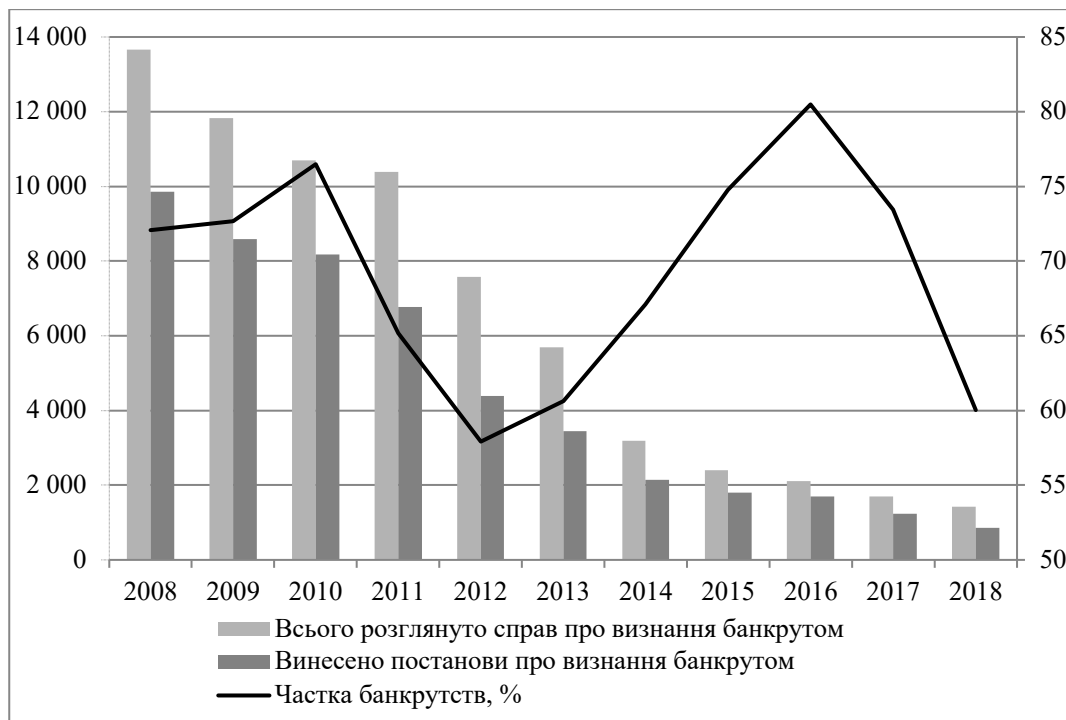

Рис. 2. Динаміка визнання підприємств банкрутами [2-3]

Нажаль в даний час система інформування про відкриття, розгляд, результати банкрутства є фрагментарною, несистемною, закритою. Єдиного інформаційного центру по даній проблемі не має. Основним органом, який має часткову, насамперед юридичну, інформацію є Мінюст, тоді як Держкомстат та Мінекономрозвитку таких даних не публікують. Це є одним із слабких місць системи запобігання банкрутству.

В останні роки інформація про відкриття справ про банкрутство великих і в тому числі держпідприємств зростає. Зокрема за даними електронного ресурсу – Банкрутство & ліквідація в Україні (bankruptcy-ua.com) відкрито справи про визнання компанії банкрутами таких підприємств як національна енергетична компанія «Укренерго», ПрАТ «АвтоКрАЗ» та інших [1].

Дані Держкомстату щодо зміни кількості суб'єктів господарювання показують, що розвиток підприємств є досить нерівномірним щодо змін кількості підприємств. Тоді як малі підприємства в умовах високого безробіття та вивільнення робочої сили з сфер діяльності великих та

середніх підприємств, різко збільшили свою кількість, інші її навпаки скоротили.

Говорячи про значимість великих і середніх підприємств, маємо відзначити необхідність більш виваженого підходу до їх банкрутства та фінансового оздоровлення. Оскільки вона мають вищі рівні залучення ресурсів та працівників, більші обсяги виробництва, займаються більш соціально важливими видами діяльності та в більшій мірі пристосовані до поширення науково-технологічних новинок - підхід до їх санації має бути різним. Це підтверджує частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання за їх розмірами у загальному обсязі реалізованої продукції: суб'єкти великого підприємництва - 35%, суб'єкти середнього підприємництва - 40%, суб'єкти малого підприємництва - 25%.

Таблиця 3

Активів та пасивів і показники фінансової стійкості підприємств

Активів та пасивів і показники фінансової стійкості	2014	2015	2016	2017	2017/2014
Необоротні активи	2715402	3956154	4206544	4304415	1,59
Оборотні активи	3278863	4117630	5785247	5636497	1,72
Власний капітал	1480584	2284881	2447989	2475287	1,67
Довгострокові зобов'язання	1360698	1671273	1698605	1729719	1,27
Поточні зобов'язання	3152984	4117630	5845198	5735906	1,82
Всього активів/пасивів	5994266	8073783	9991791	9940912	1,66
Власний робочий капітал	-	-	-	-	-
Коефіцієнти:					
зносу основних засобів	83,5	60,1	58,1	51,4	0,62
фінансової незалежності	0,247	0,283	0,245	0,249	1,01
фінансової залежності	0,753	0,717	0,755	0,751	1,00
норматив				$\geq 0,5$	-
довгострокового фінансування	0,474	0,491	0,415	0,423	0,89
ризик фінансування поточного обороту	-0,377	-0,406	-0,304	-0,325	0,86
норматив				$\geq 0,1 - 0,3$	-
загальної ліквідності	1,040	1,000	0,990	0,983	0,94
норматив				$\geq 1 - 1,5$	-

Джерело: розраховано за даними Держкомстату [5-6]

Різні чинники сучасного економіко-політичного середовища, культура підприємництва, демографія та інші призвели до досить складного фінансового стану багатьох підприємств – табл. 3.

Дані таблиці показують динаміку зміни активів та пасивів українських підприємств та показники їх фінансової стійкості. На даний час склалась незадовільна структура капіталу підприємств, яка характеризується високим фінансовим ризиком, зокрема у частині високої залежності від боргового капіталу - понад 71 – 75 %. При цьому за показниками загальної ліквідності та власного робочого капіталу підприємства мають високий ризик поточної неплатоспроможності.

Сама підприємницька діяльність має сенс тільки тоді, коли вона ведеться ефективно. Уміння налагодити прибуткову діяльність разом із ростом реалізації дає підстави стверджувати про добрі позиції на ринку, конкурентні переваги, можливість за рахунок операційних прибутків погашати борги, формувати фінансові резерви і капіталізувати модернізацію.

Наведені далі дані дають змогу проаналізувати дану складову та оцінити основну загрозу фінансової стабільності підприємств - операційні збитки. За показниками прибутковості українських підприємств різних сфер та галузей є досить неоднорідними. Так, високі прибутки формують великі та середні підприємства сільського господарства. Підприємства будівельної галузі та операцій з нерухомістю є хронічно збитковими. Решта галузей відзначаються коливанням фінансових результатів господарювання.

Особливо потрібно відзначити падіння ефективності у 2015-2016 році, коли значна частина промислового потенціалу була втрачена разом із агресією проти України та захопленням частини її території. Проте ефективність ряду компаній не можна вважати репрезентативною через формування у свідомості багатьох власників та керівників думки про

необхідність приховування реальних доходів та прибутків та їх виведення закордон. Що ставить на чільне місце серед факторів кризи та загрози банкрутства сучасний тип підприємницького мислення та професійні якості менеджменту та їх практичний підхід до ведення справ.

Таблиця 4

Фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності та розмірами підприємств

Групи підприємств за розміром та спеціалізацією	2015	2016	2017	Кумулятивний
Суб'єкти великого підприємництва	-145404	61223	156906	72725
Суб'єкти середнього підприємництва	-91162	32817	90771	32426
Суб'єкти малого підприємництва	-111906	-24151	-10724	-146781
Всього	-340127	-22202	287849	-74480
Сільське, лісове та рибне господарство	103138	91110	79547	273794
Промисловість	-181361	-7570	85430	-103501
Будівництво	-25074	-9343	-3761	-38178
Оптова та роздрібна торгівля	-80564	7277	39176	-34111
Транспорт, складське господарство	-13922	12820	-16117	-17219
Туризм, готельне господарство	-7094	-1948	1948	-7094
Інформація та телекомунікації	-10167	4198	14971	9002
Фінансова та страхова діяльність	-171	-91658	55568	-36262
Операції з нерухомим майном	-63470	-42950	-12793	-119214
Професійна, наукова та технічна діяльність, освіта	-47964	21080	45352	18467
Сумарно по різних секторах економіки	-326649	-16984	289321	-54316

Джерело: розраховано за даними Держкомстату [5-6]

Варто зазначити, що в кризовому стані підприємство опиняється не відразу, а рух до нього починається з погіршення певних показників, які характеризують його зовнішнє і внутрішнє середовище, тобто з'являються симптоми банкрутства. Серед науковців не існує єдиної класифікації сигналів, які попереджають про наближення банкрутства, проте більшість поділяє їх на дві групи. Перша група характеризується симптомами, які констатують тотальну заборгованість підприємства, що в подальшому веде до повної неплатоспроможності. Друга група симптомів характеризується зменшенням попиту на продукцію і в зв'язку з цим іде зменшення обсягів

реалізації продукції, зниження прибутку і рівня рентабельності, збільшення кредиторської заборгованості, неефективне використання ресурсів, що обумовлює ріст витрат на виробництво, труднощі з готівкою.

Тому щоб оцінити рівень потенційної загрози банкрутства підприємств різних сфер економіки потрібно оцінити такий показник як частка збиткових підприємств за видами економічної діяльності у динаміці. Розмір річного збитку основного виду діяльності в поєднанні з тривалістю збиткової діяльності є чинником дестабілізації і загрози неплатоспроможності. Для чого проаналізуємо відповідні данні – рис. 3.

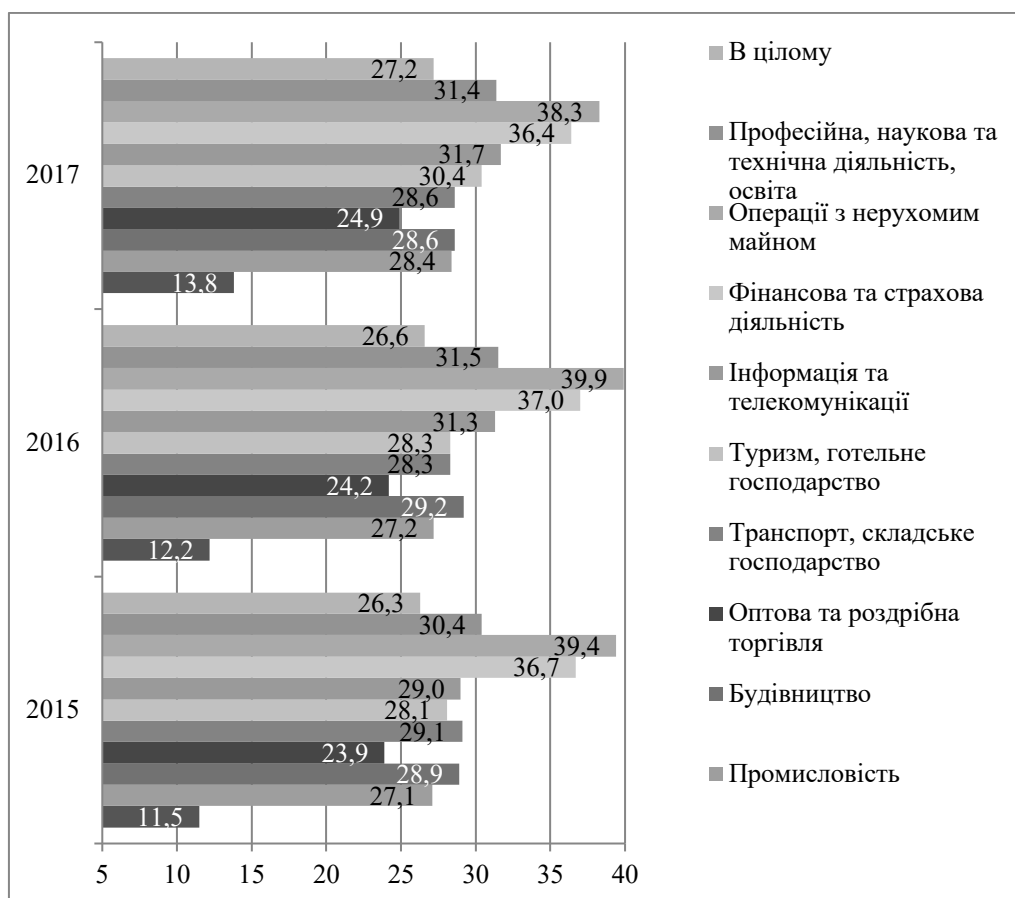

Рис. 3. Частка збиткових підприємств за видами економічної діяльності [5-6]

У всіх сферах є певна частка збиткових компаній. Якщо динаміка їх збитковості пов'язана із тривалим періодом, то ймовірність банкрутства таких підприємств зростає вкрай швидко. І при цьому чим більшими є такі

збитки тим швидше підприємство витрачає наявні резерви, продає ліквідні активи, згортає капіталовкладення, наращує борги.

Дані діаграми демонструють, що у таких галузях як промислове виробництво, будівництво, транспорт, туризм та готельне господарство, фінансова і страхова діяльність та інші галузі мають від 25 до 39% збиткових підприємств від загальної кількості. Тільки сільське господарство утримує такий показник: 11 – 14%. Такі показники доводять, що не тільки фінансова криза загрожує українській економіці, а й і системна економічна криза, що залишається через відсутність ефективного економічного середовища, завершених процесів модернізації та адаптації до ситуацій на зовнішніх ринках, обмеженнях енергетичних ресурсів. За три десятки років в державі так і не сформована ефективна сучасна конкурентна модель економічного зростання.

Висновки. Визначаючи значимі чинники загрози виникнення кризових процесів відзначимо наступні: збідніння значної частини українців, високий імпорт промислових і споживчих товарів, високі внутрішні ціни та інфляція, неефективна економічна політика та незахищеність національного виробництва, слабкий менеджмент та олігархічні моделі господарювання.

Наведенні факти дозволять також виявити одну із найбільших загроз виникнення криз – це некомпетентність, корупційність, шахрайство з боку реальних власників компаній, які з одного боку виводять доходи на афільовані компанії – послаблюючи фінансовий стан і потенціал головного підприємства, з іншого неспроможні відійти від примітивних моделей сировинного, неконкурентного підприємництва.

Прикладні дослідження українських підприємств показали, що навіть прибуткові, ліквідні та фінансово стійкі компанії є високо ризиковими, вразливими до втрат ринку та відрізняються низькою компетентністю власників, втручання яких у операційні дії підприємства тільки знижують

його ефективність. При цьому бізнес-модель є закритою, низько мобільною з позицій адаптації та містить елементи приховування реальних доходів.

Негативний вплив кризових процесів та банкрутств полягає і в певних їх наслідках - фінансово неспроможне підприємство може стати причиною виникнення серйозних ризиків для успішно діючих підприємств – його партнерів. Тим самим підприємство приносить шкоду своїм партнерам, а отже знижується загальний потенціал економічного розвитку.

Фінансово неспроможне підприємство ускладнює формування дохідної частини державного бюджету та позабюджетних фондів. Такі підприємства сприяють зниженню загальної норми прибутку на капітал, оскільки неефективно використовують надані йому ресурси в товарній та грошовій формі. Підприємства згортають свою діяльність і сприяють скороченню чисельності робочих місць та кількості зайнятих у суспільному виробництві, надходження податків скорочується.

Література

1. Матеріали інформаційного порталу Банкрутство & Ліквідація. URL: <https://bankruptcy-ua.com/news>.
2. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2010-2018 роках. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka.
3. Оприлюднення відомостей про справи про банкрутство Вищий господарський суд України. URL: <http://vgsu.arbitr.gov.ua>.
4. Показник сприятливості умов ведення бізнесу. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/data/ukraine>.
5. Статистичний щорічник України за 2017 - 2018 роки. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Статистичний збірник "Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2017 рік" Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.